

RESSENYES

CANCER POMAR, Luis Antonio
La degradación y la protección del paisaje.
 Madrid: Ediciones Cátedra, 1999, 247 p.
 ISBN: 84-376-1727-8

Els darrers anys l'interès i la preocupació pel paisatge experimenten una tendència creixent. Diversos factors ajuden a explicar aquest fenomen. Entre ells, la constatació, més que evident, que el paisatge està patint un procés de degradació, cada cop més profund, com a conseqüència d'unes activitats humanes ajudades per una tecnologia que té una gran capacitat transformadora de l'entorn. Així, la degradació paisatgística és percebuda a l'actualitat des dels medis urbans fins als naturals, passant pels rurals i els periurbans. Paral·lelament al procés de degradació, va penetrant a la societat una preocupació ambientalista que busca frenar aquesta tendència. Prenen cos estudis paisatgístics i un marc legal que, amb més o menys encert, persegueixen la protecció del paisatge de les agressions que pateix.

És en aquest context que cal situar el llibre titulat *La degradación y la protección del paisaje*, que té com a autor Luis Antonio Cancer Pomar, professor del Departament de Geografia i Ordenació del Territori de la Universitat de Saragossa. Cancer Pomar ja aborda aspectes vinculats a la temàtica del paisatge en diversos

treballs i articles, alguns dels quals han estat publicats a revistes com el *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles* o a *Geographicalia*, editada pel mateix Departament on exerceix la seva tasca docent. No obstant això, amb el llibre que ara presentem, Cancer Pomar aconsegueix fer una acurada i documentada síntesi de dos dels aspectes clau que despertem més interès pel que fa al paisatge i que són les dues cares d'una mateixa moneda: la seva degradació i la seva protecció. Diem que és una síntesi acurada i documentada perquè Cancer Pomar basteix bona part del contingut del llibre a partir del recull de nombroses aportacions que d'altres autors han fet prèviament i fins fa poc temps abans de la publicació a l'obra. Tanmateix, el llibre clou amb prop de 30 pàgines de bibliografia en les quals es fa referència a més de 400 obres vinculades directament o indirectament amb el contingut desenvolupat al llarg del treball.

Amb totes les aportacions recollides i els seus propis comentaris, Cancer Pomar elabora una obra ben articulada i vertebrada que introdueix el lector en l'anàlisi de conceptes alhora tan discutits i tan complexos com els de degradació, pro-

tecció, paisatge, geosistema, recurs natural, desenvolupament sostenible, impacte ambiental, impacte visual, planificació física, ordenació, fragilitat o harmonia, entre d'altres. Per procedir a aquesta anàlisi, l'autor porta a terme una estructuració en capítols i apartats que no són compartiments independents. Més aviat és un esquema en el qual cada epígraf dona pas al següent, de manera que cadascun s'interrelaciona amb l'anterior o anteriors, com si d'una cadena es tractés.

El primer capítol es dedica a explicar el concepte de degradació, que presenta diferents sentits i accepcions, fins i tot contraposats, segons la ciència que en faci ús i aquell qui percebi el paisatge. A aquest concepte es presta una especial atenció, ja que al seu voltant es desenvoluparà una part significativa del contingut del llibre. Malgrat que la degradació en el paisatge, en sentit estricte, tant pot ser un fenomen d'origen natural com antròpic, sol associar-se més habitualment a actuacions amb un origen humà que rebaixen la qualitat del medi tot provocant un empobriment tant qualitatiu com quantitatiu, actuacions que s'intensifiquen gradualment, sobretot a partir dels anys seixanta. Davant l'evolució negativa que tenalla el paisatge, professionals de les més diverses disciplines (ecòlegs, economistes, sociòlegs, geògrafs, etc.) mostren un interès creixent per la seva defensa i conservació. En la degradació del paisatge s'hi barregen plantejaments estètics (vinculats a la pèrdua de la qualitat visual i a l'harmonia dels seus components) i plantejaments científics (associats a les repercussions que té la degradació paisatgística en el deteriorament dels geosistemes afectats). Són plantejaments que van lligats, en part, a les maneres d'entendre el paisatge com a imatge o com a objecte i que no són excloents.

Ara bé, ni totes les activitats humanes suposen una degradació automàtica del paisatge, ni la degradació és un procés recent, malgrat que hagi tingut una des-

tacada intensificació. En efecte, la degradació del paisatge ha de considerar-se com una constant històrica que presenta diferents intensitats i localitzacions en uns períodes i en d'altres. A aquesta trajectòria històrica en la degradació del paisatge es dedicarà el segon dels capítols del llibre.

Per a l'autor, hi ha tres grans grups d'esdeveniments sociohistòrics que permeten explicar la degradació paisatgística. En primer lloc, l'aparició de comunitats rurals que al llarg dels segles han practicat una economia de subsistència; en segon lloc, l'aprofitament intensiu de certs recursos naturals per satisfer determinades necessitats; en darrer lloc, les construccions humanes de la més variada tipologia, des d'habitatges fins a vies de comunicació, esteses elèctriques, embassaments, etc. Com a exemple per il·lustrar que la degradació del paisatge no és un procés actual, s'analitza el cas espanyol, interessant tant per l'antiguitat del seu poblament i les diferents cultures que han dominat el seu territori al llarg del temps, com per la seva fragilitat ambiental (derivada del clima mediterrani dominant, de l'equilibri inestable que presenten part dels seus sòls o vegetació i sense oblidar la magnitud dels processos erosius a àmplies regions).

Al tercer capítol l'atenció se centra en la situació actual, repassant els problemes derivats de l'explotació dels recursos naturals i els factors de la degradació més importants. En la línia del que apunten estudis paisatgístics recents, s'entén que el paisatge també és un recurs, un recurs les propietats del qual poden ser aprofitades amb finalitats científiques, econòmiques, culturals, educatives, recreatives, etc.

Els paisatges que trobem avui dia són el resultat de l'herència deixada per les generacions anteriors. Per a Cancer Pomar, com a normes generals explicatives de les degradacions paisatgístiques del moment present, poden assenyalar-se la creixent capacitat tecnològica de l'ésser humà, que

li permet explotar uns recursos abans preservats; la possibilitat d'accedir amb mitjans mecànics a qualsevol lloc, per remota que sigui la seva ubicació, i el canvi d'un sistema secular d'explotació extensiva del medi per un altre d'explotació intensiva, de més gran i més ràpida rendibilitat econòmica, encara que de menys sostenibilitat productiva. En síntesi, el pas d'una economia agrària preindustrial a una altra d'industrial i postindustrial, el trànsit d'una societat predominantment rural a una altra d'urbana, els canvis en el poblament i en les formes de vida i la revolució tecnològica es troben a la base dels canvis mediambientals i paisatgístics que s'han produït a les darreres dècades. Dit d'una altra manera, els impactes negatius que està patint el paisatge són deguts a les relacions defectuoses que s'estableixen entre els dos grans subsistemes constituents del medi ambient: l'antròpic i el natural.

En darrer terme, al tercer capítol, es fa esment del canvi d'actituds, si bé no suficientment generalitzat, en el sentit de promoure maneres de viure més respectuoses amb el medi. Parlar de degradació en el paisatge implica una dinàmica temporal. És a dir, comporta un procés evolutiu que suposa la comparació, com a mínim, entre dos moments diferents: un d'inicial i un de final. Tenint en compte això, al treball es considera la degradació com una manifestació negativa de la contínua evolució dels paisatges. Per això totes les anàlisis que s'efectuïn al respecte s'han de fer sempre des d'una perspectiva evolutiva. Al llarg del quart capítol s'esmenten alguns dels aspectes evolutius i dinàmics que cal considerar per sistematitzar les transformacions que experimenta el paisatge amb el pas del temps i que ocasionen, sovint, processos de degradació.

Per corregir els impactes negatius que es deriven de la degradació que les activitats humanes ocasionen al paisatge, cal establir una acurada planificació. El paisatge és un recurs tant natural com cultural i, com tots els recursos, necessita una

planificació que ordeni adequadament els seus usos. Davant la importància de la planificació en el paisatge, Cancar Pomar passa a tractar qüestions més pròpies de l'ordenació territorial a partir del capítol número cinc. Dintre l'ordenació territorial se centra en la planificació física com a eina de gestió per resoldre molts dels problemes que afecten el medi ambient i el paisatge. El naixement de la planificació física es justificà, en el seu moment, per fer front als efectes negatius d'una degradació que anava més enllà d'àrees urbanes i industrials i que s'orienta a aconseguir un ús racional dels recursos naturals. Recolza en una base ecològica i en el seu plantejament sistèmic. Encara que el seu nom pugui indicar el contrari, atorga molt de pes al component humà, ja que és l'acció antròpica l'origen de la degradació i la que fa necessària l'existència de la planificació. Al llarg del capítol s'aprofundeix en diversos aspectes de la planificació física aplicada al camp del paisatge, com són els seus objectius, la tipologia d'espais a la qual es pot aplicar, la metodologia i, fins i tot, la seva relació amb la valoració del paisatge des de diverses perspectives (científicament i socialment). L'experiència que es té respecte l'ordenació territorial i la planificació física demostren que perquè les propostes suggerides tinguin èxit han de ser assumides pels grups humans afectats.

La planificació i l'ordenació del territori, en general, i del paisatge, en particular, són una passa molt important per aturar els processos de degradació que hi incideixen. Amb altres paraules, per garantir la seva protecció. Però per tal que la protecció sigui realment efectiva, cal un marc legal que doni suport a les actuacions a favor seu. S'ha de legislar. Al capítol sisè es revisa quina és la legislació actual al respecte, tant a escala comunitària com estatal, i es fa algun comentari crític sobre la seva evolució i el seu contingut.

De totes maneres, l'autor creu que la mesura més eficaç per a la protecció del

paisatge és la prevenció de les intervencions previsiblement degradants. Nogensmenys, al llibre es dedica el capítol setè, el més extens, a ocupar-se de l'avaluació de l'impacte ambiental (AIA), l'instrument preventiu considerat comunament com a més útil per a la conservació i la correcta gestió del mediambient i, per tant, també dels paisatges. Es pretén donar una visió introductòria a causa de l'amplitud i la complexitat del tema, així com pel gran nombre d'aspectes conceptuals, científics, tècnics i metodològics que aplega. Per aquesta raó, l'apartat es limita a explicar algunes nocions clau (precisió d'idees i termes), a mostrar l'estreta relació existent entre el desenvolupament socioeconòmic i els impactes sobre el paisatge, a analitzar les possibilitats d'actuació dins el marc legal aplicable i a recomanar una metodologia per als estudis d'impacte ambiental (EIA), així com a qüestions formals referides a la presentació dels resultats. Es poden destacar els subapartats dedicats a conceptes com medi ambient, impacte ambiental, a les relacions entre impacte ambiental i paisatge, a nocions clau com qualitat, visibilitat i fragilitat o a la distinció que es fa entre avaluació d'impacte ambiental i estudi d'impacte ambiental.

Al capítol vuitè, l'autor suggereix propostes o recomanacions possibles per protegir i gestionar adequadament els paisatges. No obstant això, ja adverteix que les propostes possibles per protegir i gestionar adequadament els paisatges són nombroses i poden ser molt disperses

quant al seu contingut i als seus objectius específics. A més a més, cada territori presenta problemes específics que requereixen mesures particulars per a cada cas. Així, s'exposen recomanacions relatives a la filosofia general de les actuacions, al marc legislatiu, a l'estabilitat del medi, als futurs espais protegits, a la gestió forestal, als cursos fluvials o als elements amb un acusat impacte paisatgístic, entre d'altres.

Al darrer capítol, més que unes conclusions pròpiament dites, es fa un resum del contingut general de l'obra amb algunes observacions finals complementàries. S'ha de dir que el llibre, al llarg dels diversos capítols, veu complementada la seva argumentació amb nombroses fotografies, dibuixos, gràfics i taules que ajuden a entendre i a esquematitzar molts dels raonaments i idees exposats per l'autor.

En definitiva, el llibre de Luis A. Cancero constitueix una interessant aportació a l'estudi del paisatge, als problemes que l'afecten i a les possibles respostes que es poden donar per combatre'ls. L'ordre en l'exposició del contingut i en l'associació de conceptes i l'articulació amb les aportacions prèvies efectuades per altres autors es perfilen entre els principals actius del treball. Gràcies a ells, es permet que el lector, en poques planes, tingui una perspectiva global de dos dels aspectes que expliquen millor el creixent interès que té el paisatge a l'actualitat: la seva degradació i la seva protecció.

David Pavón Gamero
Universitat de Girona
Secció de Geografia

GARCÍA BALLESTEROS, Aurora (coord.)
Métodos y técnicas cualitativas en geografía social.
Barcelona: Oikos-Tau, 1998, 239 p.

Los métodos y las técnicas cualitativas han ido ganando un creciente reconocimiento en la geografía humana. La bibliografía

sobre el auge de los métodos cualitativos asocian su surgimiento al fracaso de los enfoques cientificistas que, con base